

**Σημειολογική ανάλυση της παραβολής του ασώτου υιού:
Οι λανθάνουσες θεολογικές αξίες της αφήγησης**

**Semiotic analysis of the parable of the prodigal son:
The latent theological values of the narrative**

Δήμητρα Σαρακατσιάνου,

Υπ. Διδάκτωρ, Τμήμα Εφαρμοσμένης Πληροφορικής, ΠΑΜΑΚ,
M.Sc. στην Πληροφορική και τις Νέες Τεχνολογίες στην Εκπαίδευση, ΠΑΜΑΚ
M.A. στην Σημειωτική, Πολιτισμό και Επικοινωνία, ΑΠΘ
dsarakatsianou@uom.edu.gr

Dimitra Sarakatsianou,

Ph.D. Candidate, Applied Informatics Department, University of Macedonia
MSc in Informatics and the New Technologies in Education, University of Macedonia
MA in Semiotics, Culture and Communication, Aristotle University of Thessaloniki
dsarakatsianou@uom.edu.gr

Περίληψη: Το παρόν άρθρο αναλύει την παραβολή του *ασώτου υιού*, αξιοποιώντας μεθοδολογικά εργαλεία από το επιστημονικό πεδίο της Σημειωτικής. Ειδικότερα, ασχολείται με την μελέτη της θεολογικής διάστασης της αφήγησης, η οποία πηγάζει από το αλληγορικό και το αναγωγικό επίπεδο σημασίας του κειμένου. Θέλοντας να δώσουμε μία νέα πνοή στην θεολογική έρευνα –δίχως όμως να ξεπεράσουμε τα όρια της Ορθόδοξης Θεολογίας– αξιοποιήσαμε το *Πατερικό Ορθόδοξο συγκείμενο* (Πατερικά κείμενα) για την δημιουργία του *θεολογικού μετα-κειμένου* της παραβολής. Το παραγόμενο μετα-κείμενο, με την σειρά του αναλύεται σημειωτικώς, με χρήση της σημασιολογικής συνιστώσας του *μοντέλου της γενετικής διαδρομής του Greimas*. Αυτό το δομικό σημασιολογικό μοντέλο αναδεικνύει με συστηματικό τρόπο τις σημικές διαδρομές του μετα-κειμένου, οι οποίες φανερώνουν τις θεολογικές αξιακές δομές της αφήγησης. Σύμφωνα με την ανάλυση, η παραβολή αποτελεί φορέα Ορθόδοξων Χριστιανικών διδασκαλιών και οδηγό στάσεων και συμπεριφορών. Επίσης, διαφαίνεται ότι η Εκκλησία, δηλαδή η πνευματική οικογένεια, αποτελεί θεμελιώδες διαχρονικό πρότυπο με θετική αξία.

Λέξεις κλειδιά: Βίβλος, δομική σημαντική, παραβολή ασώτου υιού, μετα-κείμενο

Abstract: In this paper, we study the parable of the prodigal son, utilizing methodological tools from the scientific field of Semiotics. In particular, we focus on the study of the

theological dimension of narration, which results from the figurative and anagogical level of significance for this text. To give a new insight to theological research –without exceeding the limits of Orthodox Theology– we used the Orthodox Patristic context (Patristic texts) to generate the theological meta-text of the parable. The generated meta-text, in turn, is semiotically analyzed, using the semantic component of Greimas' generative trajectory model. This structural-semantic model highlights in a systematic way the semic paths of the meta-text, which reveal the theological value structures of the narrative. According to the analysis, the parable is a bearer of Orthodox Christian teaching and a guide for attitudes and behaviors. Moreover, it is shown that Church, i.e., the spiritual family, is a fundamental diachronic prototype with positive value.

Key words: Bible, structural semantics, the parable of the prodigal son, meta-text

Εισαγωγή

Η παρούσα έρευνα επικουρεί την απαίτηση να επιβεβαιώσει –για ακόμη μια φορά, όπως έχουν ήδη επιτελέσει και άλλες έρευνες (βλ. σχετικές ενδεικτικές έρευνες: Παπαδημητρίου, 2004, 2012; Aichele, 1997; Boklund-Lagoroulou, 1984; Coclici, 2012; Davis, 1988; Downing, 2012; Geninasca, 1978; Hodgson, 2007; Patte, 1976; Soler, 1997)– την σημαντική συμβολή που παρέχει η σημειολογία (ή αλλιώς σημειωτική) στην ανάλυση, κατανόηση και ερμηνεία βιβλικών και θεολογικών κειμένων. Με άλλες λέξεις, η εργασία φιλοδοξεί να εμπλουτίσει με νέα δεδομένα την ερμηνευτική έρευνα στον χώρο της Θεολογίας, τόσο με την αναζήτηση νέων πρακτικών ανάλυσης σε κείμενα της Βίβλου όσο και με την εμπειρική εφαρμογή τους σ' αυτά.

Χαρακτηριστικά αφηγήματα των Ευαγγελίων αποτελούν οι Παραβολές του Χριστού. Είναι διηγήσεις που αφηγούνται επίπλαστα γεγονότα της καθημερινής ζωής. Αυτά, μάλιστα τα κείμενα καταλαμβάνουν περίπου το εν τρίτο του ευαγγελικού λόγου (Καραβιδόπουλος, 1962). Η χρήση των Παραβολών από τον Χριστό δεν αποτελούσε ένα αυθαίρετο γεγονός, αλλά αντιθέτως μία συνειδητή επιλογή, η οποία σχετιζόταν με συγκεκριμένες περιστάσεις. Για παράδειγμα, την εποχή εκείνη οι Παραβολές αποτελούσαν τον συμβατικό τρόπο διδασκαλίας των ραβίνων. Ο Ιησούς ήθελε να μεταδώσει το ευαγγελικό μήνυμα με ένα απλό τρόπο προκειμένου να γίνει κατανοητό από τους αγγράμματους ανθρώπους. Ωστόσο, ο Ιησούς ήθελε να επιτύχει το εξής παράδοξο και αντιφατικό: από την μία πλευρά ήθελε τα αλληγορικά μηνύματα που κρύβονται στις Παραβολές να αποκαλύπτονται σε αυτούς που έδειχναν ενδιαφέρον γι' αυτά, από την άλλη πλευρά αυτά τα ίδια μηνύματα να αποκρύπτονται από αυτούς που θα τα παρενοούσαν (Καραβιδόπουλος, 1962).

Με άλλα λόγια, η Παραβολή έχει μια σημαίνουσα ιδιότητα, η οποία συνίσταται στην διττή σημασία που διαθέτει, μια κυριολεκτική και μια αλληγορική (Καραβιδόπουλος, 1962). Με σημειωτικούς όρους, μπορούμε να πούμε, ότι σε δηλωτικό επίπεδο η Παραβολή παρουσιάζει μια απλή διδακτική ιστορία που εμπεριέχει ένα ηθικό δίδαγμα, ενώ, σε

συνδηλωτικό επίπεδο, εμπεριέχει ποικίλες αλληγορίες (συμβολισμούς, δηλαδή συνδηλώσεις), οι οποίες δεν γίνονται αντιληπτές από όλους. Με άλλους όρους πρόκειται για ένα είδος βιβλικού κειμένου που "κρύβει" νοήματα, τα οποία δύναται να διερευνηθούν από την Σημειωτική. Επομένως γίνεται σαφές ότι ένα κατάλληλο σημειωτικό εργαλείο θα μπορούσε να βοηθήσει ουσιαστικά στην κατανόηση της Παραβολής και στην ανακάλυψη των βαθύτερων νοημάτων της.

Ως γνωστόν τα κείμενα της πρώιμης χριστιανικής εποχής υπήρξαν η αφορμή για την συγγραφή ενός τεράστιου όγκου άλλων κειμένων, τα οποία αποτέλεσαν τα κείμενα της *Χριστιανικής Γραμματείας (Christian Literature)*. Δεσπόζουσα θέση στην χριστιανική εκκλησιαστική φιλολογία κατέχει η Ελληνική Πατερική Γραμματεία (Χρήστου, 1987, σ. 12). Μάλιστα ιδιαίτερα σημαντικός και καθοριστικός είναι ο ρόλος της Χριστιανικής Γραμματείας στην διασαφήνιση και την καλύτερη κατανόηση του λόγου του Θεού, ο οποίος εκ πρώτης όψεως ομοιάζει ξένος στα μάτια των ανθρώπων (Χρήστου, 1987, σ. 157).

Διαχρονικά τα Πατερικά συγγράμματα αποτελούν σημείο αναφοράς και πόλο έλξης για την επιστημονική κοινότητα. Οι διάφοροι ερευνητές, θεολόγοι και μη, ενδιαφέρονται, αφενός να κατανοήσουν τις ποικίλες πτυχές των κειμένων, αφετέρου να χαρτογραφήσουν τις σκέψεις των Πατέρων (Χρήστου, 1987, σ. 11), προκειμένου τα ευρήματα τα οποία προκύπτουν από την μελέτη των κειμένων αυτών να αξιοποιηθούν κατάλληλα ως μετα-δεδομένα άλλων μελετών. Ας σημειωθεί ότι μια τέτοια προοπτική θα λάβει χώρα και στην παρούσα έρευνα, δηλαδή θα γίνει εξαγωγή δεδομένων από τα Πατερικά κείμενα τα οποία θα γίνουν τα μετα-δεδομένα της.

Συμβολική Θεολογία

Είναι ευρέως γνωστό ότι η Ορθόδοξη Θεολογία είναι κατάμεστη από συμβολισμούς σε όλο το εύρος της. Ο θεολογικός λόγος, οι λειτουργικές πρακτικές, τα αντικείμενα, οι απεικονίσεις, τα φαινόμενα, εν γένει όλη η ζωή της Εκκλησίας εμπεριέχει συμβολισμούς. Σύμφωνα με τον Αγ. Νικόλαο Βελμίροβιτς (2014, σ. 268) «Ο Χριστιανισμός νοηματοδότησε και λογοποίησε τα πάντα». Αυτό συμβαίνει, διότι «όλος ο ορατός κόσμος αποτελεί σύμβολο της αοράτου και πνευματικής πραγματικότητας» (Αγ. Νικόλαος Βελμίροβιτς, 2014, σ. 284).

Τα σύμβολα, λοιπόν, έχουν ιδιαίτερη σημασία και κρύβουν ένα βαθύτερο νόημα, ένα νόημα που επιδρά καθοριστικά στην πνευματική ζωή των μελών της Εκκλησίας. Τα σημεία του Θεού, σύμφωνα με τον Αγ. Νικόλαο Βελμίροβιτς (2014) διακρίνονται σε σύμβολα και σήματα: «το σύμβολο είναι κάτι το διαρκές ενώ το σήμα είναι στιγμιαίο» (σ. 283). Λόγου χάρη, γενικά ο Σταυρός είναι το σύμβολο της σωτηρίας για τους Χριστιανούς, αν και ο Σταυρός ο οποίος εμφανίστηκε στο όραμα στον Αγ. Κωνσταντίνο είναι ένα σήμα, για την ακρίβεια το σήμα της νίκης (η γνωστή ιστορία του «Εν τούτω νίκα»).

Στην μελέτη του ο Άγ. Νικόλαος Βελμίροβιτς (2014, σσ. 218–221), τονίζει επίσης ότι τα σύμβολα της αλήθειας δεν μπορούν να αναπληρώσουν πλήρως όλη την αλήθεια και την πνευματική πραγματικότητα, αυτά λειτουργούν ως υποδείγματα και ως μια σκιά των επουρανίων. Για το ίδιο θέμα ο Παπαδόπουλος (1997, σσ. 39–40) αναφέρει ότι η πνευματική πραγματικότητα δεν μπορεί να διατυπωθεί με λόγους, μορφές και σχήματα του κτιστού κόσμου, καθότι δεν μπορούν να βρεθούν αντίστοιχες αναλογίες. Επιπροσθέτως, σημειώνει ότι η οριοθέτηση και περιγραφή των δύο κόσμων (ορατού και αόρατου) απαιτεί την επιλογή θεολογικών όρων, οι οποίοι «είναι σημαντικοί και δηλωτικοί της αλήθειας» (Παπαδόπουλος, 1997, σ. 57). Ο ίδιος, αναπτύσσοντας το σκεπτικό του, θεωρεί ότι οι λέξεις φορτίζονται με ένα σημασιολογικό περιεχόμενο του ορατού κόσμου και χρησιμοποιούνται, για να δηλώσουν την άκτιστη αλήθεια. Υποστηρίζει ότι η συμβολική γλώσσα, η οποία χρησιμοποιείται για να περιγράψει τα φαινόμενα που υπερβαίνουν την αντίληψη των ανθρώπων για τον αόρατο κόσμο, στην πραγματικότητα είναι και αυτή συμβατική γλώσσα, διότι με σχετικό τρόπο περιγράφει την εμπειρική θεολογική αλήθεια (Παπαδόπουλος, 1997, σ. 67).

Ερμηνευτική θεολογία και διεπιστημονική έρευνα

Εν ολίγοις, σύμφωνα με όσα αναφέραμε προηγουμένως, γίνεται κατανοητό, ότι τα βιβλικά κείμενα, τα οποία είναι γεμάτα συμβολισμούς, υπόκεινται σε πατερικούς ερμηνευτικούς σχολιασμούς, οι οποίοι επιτυγχάνουν μία πολύπλευρη ερμηνεία (δογματική, οικοδομητική, χριστολογική, παραινετική) (Χρήστου, 1987, σ. 159). Οι ερμηνευτές, Πατέρες και εκκλησιαστικοί συγγραφείς, για να προσεγγίσουν τα βιβλικά κείμενα χρησιμοποίησαν τρεις ερμηνευτικές μεθόδους: την ιστορική, την τυπολογική και την αλληγορική (Χρήστου, 1987, σ. 157).

Αυτές τις προσεγγίσεις, αναμφιβόλως, χρησιμοποιεί και η Ερμηνευτική ή Εξηγητική Θεολογία (Τρεμπέλας, 1992, σ. 166). Εντούτοις, τους τελευταίους αιώνες η Ερμηνευτική Θεολογία έχει ενστερνιστεί προσεγγίσεις και από άλλες επιστήμες. Οι εξελίξεις που έλαβαν χώρα τόσο στην κοινωνική όσο και στην γλωσσολογική επιστήμη επηρέασαν σημαντικά τον κλάδο της Ερμηνευτικής. Σε γενικές γραμμές δύο είναι τα βασικά πρότυπα ερμηνείας που αξιοποιήθηκαν, το «φιλολογικό-γλωσσολογικό» και το «κοινωνιολογικό-πολιτισμικό» (Παπαδημητρίου, 2012, σ. 11). Το πρώτο πρότυπο ερμηνείας ενδιαφέρεται και δίνει προσοχή στο κείμενο. Οι ερμηνευτικές μέθοδοι που εντάσσονται σ' αυτό «είναι ο δομισμός με τις διάφορες μορφές του, η σημειωτική ανάλυση, η αφηγηματική κριτική, η ανάλυση της ανταπόκρισης του αναγνώστη, η ρητορική ανάλυση και άλλες» (Παπαδημητρίου, 2012, σ. 11). Το δεύτερο πρότυπο ερμηνείας ενδιαφέρεται και ερευνά τις κοινωνιολογικές και πολιτισμικές-κοινωνικές διαστάσεις του κειμένου. Οι ερευνητικές μέθοδοι που εντάσσονται σ' αυτό το πρότυπο «είναι η κοινωνιολογική ανάλυση, η πολιτική, η φεμινιστική, αλλά και η λειτουργική, η εσχατολογική και άλλες» (Παπαδημητρίου, 2012, σ. 12).

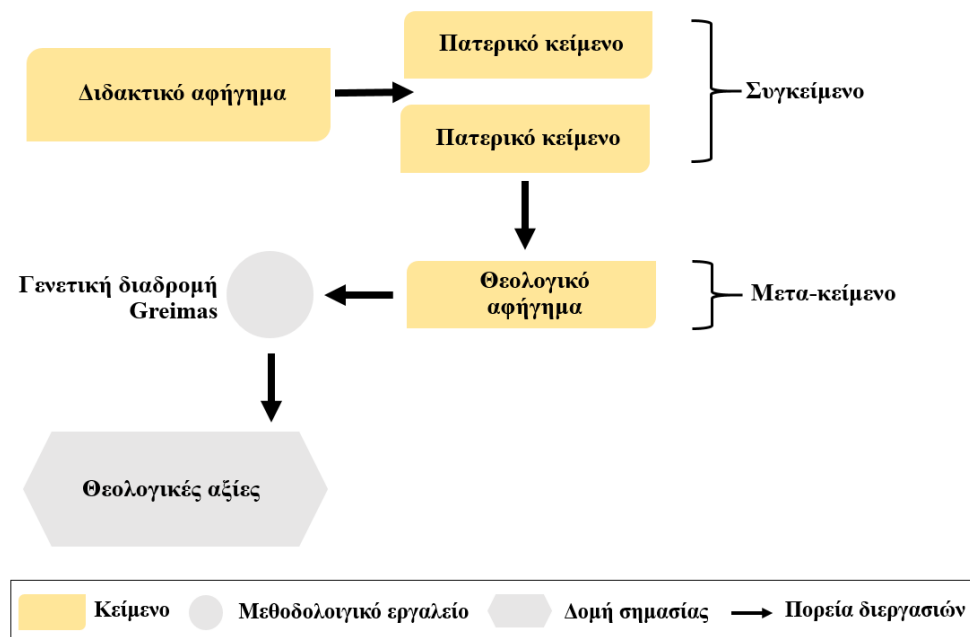
Πράγματι, η αξιοποίηση των φιλολογικών-γλωσσολογικών μεθόδων, για την ερμηνεία βιβλικών και θεολογικών κειμένων αποτελεί επιλογή πολλών ερευνητών. Οι έρευνες που αξιοποιούν αυτές τις μεθόδους χρησιμοποιούν διάφορα σημειωτικά εργαλεία για την κατανόηση των κειμένων. Αυτές μπορούν να διακριθούν σε δύο γενικευμένες κατηγορίες ερευνών. Η πρώτη κατηγορία σχετίζεται με έρευνες που αξιοποιούν την αφηγηματική προσέγγιση του Greimas –προσέγγιση που ενστερνίζεται και η παρούσα έρευνα– προκειμένου να αναδείξουν είτε την αφηγητική σύνταξη είτε το σημασιολογικό σύμπαν των κειμένων (βλ. σχετικές ενδεικτικές έρευνες: Μπόκλουντ-Λαγοπούλου, 1980; Boklund-Lagoroulou, 1984; Coclici, 2012; Davis, 1988; Geninasca, 1978; Patte, 1976). Η δεύτερη κατηγορία μελετών αφορά εκείνες τις έρευνες, οι οποίες εξετάζουν τα κείμενα με χρήση άλλων σημειωτικών προσεγγίσεων (βλ. σχετικές ενδεικτικές έρευνες: Παπαδημητρίου, 2004, 2012, 2018; Safran Naveh, 2000; Soler, 1997), όπως λ.χ. μέσω της διακειμενικότητας ή της συστημικής λειτουργικής γραμματικής. Ας σημειωθεί, επίσης, ότι τόσο η σύγχρονη Γλωσσολογία που θεμελιώνεται στην *Δομική Γλωσσολογία (Structural Linguistics)* όσο και η *Σημειωτική* χρησιμοποιούν σε μεγάλο βαθμό κοινές μεθόδους, για την ανάλυση κειμένων. Οι σύγχρονες αυτές μέθοδοι προσφέρουν ένα συστηματικό και αξιόπιστο τρόπο ανάλυσης κειμένων συγκριτικά με την «υποκειμενικότητα των παραδοσιακών μεθόδων» (Μπόκλουντ-Λαγοπούλου, 1983, σ. 16).

Μεθοδολογία

Στην παρούσα μελέτη, ο βασικός πυλώνας της γεφύρωσης της Σημειωτικής και της Θεολογίας στηρίζεται στην *θεωρία αφηγηματολογίας του Greimas* (βλ. σχετικά έργα του: 1984, 1987, 1990, 2005). Από την σκοπιά της σημειωτικής, η ανάλυση των παραβολών δύναται να πραγματοποιηθεί σε τέσσερα διακριτά επίπεδα, *το κυριολεκτικό, το διδακτικό, το αλληγορικό και το αναγωγικό* (όπως αυτά προσδιορίζονται στον Eco, 2003, σ. 289). Εντούτοις αυτά τα επίπεδα σημασίας συνθέτουν τις δύο διακριτές διαστάσεις της παραβολής, την διδακτική και την θεολογική (Καραβιδόπουλος, 1962). Επομένως τα δύο πρώτα επίπεδα νοήματος (κυριολεκτικό, διδακτικό) δημιουργούν το διδακτικό κείμενο (ή απλώς κείμενο της παραβολής) και τα άλλα δύο (αλληγορικό, αναγωγικό) το θεολογικό κείμενο (ή αλλιώς μετα-κείμενο της παραβολής).

Ειδικότερα, σ' αυτή την μελέτη θα ασχοληθούμε αποκλειστικώς με την θεολογική διάσταση της παραβολής, η οποία απορρέει από το *Πατερικό Ορθόδοξο συγκείμενο*. Αυτό σημαίνει ότι οι αλληγορίες της παραβολής χρησιμοποιούνται για την παραγωγή του μετακειμένου, το οποίο με την σειρά του παράγει *νέα σημεία* έρευνας. Τα νέα σημεία έρευνας αντλούνται από τις Πατερικές Ορθόδοξες Ερμηνευτικές προσεγγίσεις. Με άλλα λόγια, η αλληγορία της παραβολής ανάγει το διδακτικό κείμενο σε θεολογικό. Η σύνδεση των σημασιολογικών μονάδων της παραβολής με εξωτερικά *συγκεκριμένα* δεδομένα φορτίζει σημασιολογικά το κείμενο με θεολογικές αναφορές, οι οποίες δημιουργούν το *θεολογικό μετα-κείμενο*. Αυτό το κείμενο με την σειρά του παράγει νέες αφηγηματικές και σημασιολογικές δομές, οι οποίες είναι θεολογικές. Οι δομές αυτές αναγνωρίζονται

συστηματικώς μέσω σημειωτικών μεθοδολογικών εργαλείων (στην προκειμένη περίπτωση από το εργαλείο της γενετικής διαδρομής του Greimas). Επομένως, συνάγεται από τα προγενέστερα, ότι το *συγκείμενο* ενσωματώνεται στην παρούσα μεθοδολογική πρόταση όχι ως συμπληρωματικό μεθοδολογικό εργαλείο, αλλά ως θεμελιώδες εργαλείο, το οποίο συμβάλλει σημαντικά στην κατανόηση του θεολογικού αφηγήματος, στην δεδομένη έρευνα από την οπτική της Ορθόδοξης Θεολογίας. Όλα τα προηγούμενα μεθοδολογικά δεδομένα παρουσιάζονται σχηματικά στην Εικόνα 1.

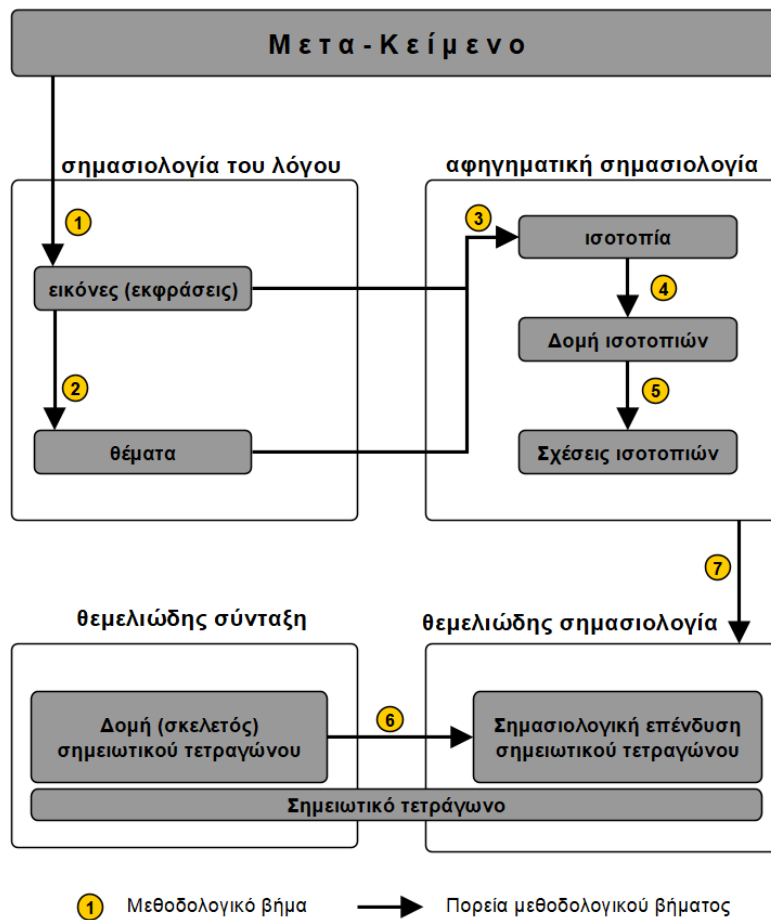

Εικόνα 1. Μεθοδολογικό πλαίσιο

Αναλυτικότερα, τώρα, τα μεθοδολογικά βήματα που εφαρμόστηκαν στην έρευνα παρουσιάζονται ευθύς αμέσως. Πρωτίστως πραγματοποιείται η έρευνα σε κείμενα των Πατέρων της Ορθόδοξης Εκκλησίας, προκειμένου να γίνει η εξόρυξη των θεολογικών δεδομένων που σχετίζονται με τα αλληγορικά δεδομένα της παραβολής. Συγκεκριμένα εντοπίζονται στο κείμενο λέξεις ή εκφράσεις οι οποίες λειτουργούν συμβολικά-αλληγορικά. Κατ' ουσία, οι απλές λέξεις και εκφράσεις αναγνωρίζονται ως σημεία, στα οποία αποδίδεται κάποιο συγκεκριμένο αλληγορικό νόημα. Με τον τρόπο αυτό αναδύεται ένα μετα-κείμενο, το οποίο αποτελείται από τα ερμηνευμένα θεολογικά δεδομένα της παραβολής. Με τον τρόπο αυτό, παράγεται το αλληγορικό επίπεδο ανάγνωσης της παραβολής.

Έπειτα ακολουθεί η σημασιολογική ανάλυση του μετα-κειμένου με αξιοποίηση του μοντέλου της γενετικής διαδρομής (*generative trajectory*) (βλ. σχετικά: Greimas & Courtes, 1982, σσ. 132–134) (βλ. Εικόνα 2). Αρχικά εντοπίζουμε στο επίπεδο του λόγου τις εκφράσεις, οι οποίες αντανακλούν ένα συγκεκριμένο σημασιολογικό περιεχόμενο (βήμα 1)

και αμέσως μετά καθορίζουμε ποιο είναι αυτό το περιεχόμενο, με άλλα λόγια προσδιορίζουμε το θέμα της κάθε έκφρασης (βήμα 2). Περνώντας στην αφηγηματική σημασιολογία, ομαδοποιούμε τις εκφράσεις (σημασιολογικές μονάδες) με κριτήριο το κοινό σημασιολογικό περιεχόμενο τους. Η διεργασία αυτή οδηγεί στην εύρεση των πιθανών *ισοτοπιών* (*isotopies*)¹ του κειμένου (βήμα 3). Στην συνέχεια διαμορφώνουμε τις δομημένες ισοτοπίες, οι οποίες πλέον ονομάζονται *κώδικες*, και ακολούθως αποτυπώνουμε την εσωτερική δομή (βήμα 4) και τις μεταξύ τους σχέσεις (βήμα 5).

Εικόνα 2. Μεθοδολογικά βήματα σημασιολογικής ανάλυσης

Η τελευταία διεργασία της ανάλυσης αυτής είναι να ανακαλύψουμε το *σημειωτικό τετράγωνο* (βλ. σχετικά στο Λαγόπουλος & Μπόκλουντ-Λαγοπούλου, 2016) –δηλ. την

¹ Η *ισοτοπία* αποτελεί μία θεμελιώδης έννοια της σημειωτικής θεωρίας. Εμπειρικά, η ισοτοπία ορίζεται ως μια σημασιολογική ομάδα με κοινές ιδιότητες που βρίσκονται στον σύνταγμα του κειμένου. Στην πραγματικότητα, όμως, πρόκειται για ένα παραδειγματικό φαινόμενο το οποίο γίνεται αντιληπτό λόγω της επαναληπτικότητάς του. Θεωρητικά, η ισοτοπία ορίζεται ως ένας αντιθετικός σημασιολογικός άξονας (Greimas & Courtes, 1982, σσ. 163–165).

αφηρημένη αναπαράσταση η οποία παρουσιάζει τις βαθιές αξίες του κειμένου– το οποίο βρίσκεται "κρυμμένο" στο επίπεδο του βάθους. Πρώτα κατασκευάζουμε την δομή (τον σκελετό) του σημειωτικού τετραγώνου (βήμα 6) και έπειτα επενδύουμε το σημειωτικό τετράγωνο με σημασιολογικούς όρους (βήμα 7). Η πρώτη διαδικασία αντιστοιχεί στην θεμελιώδη σύνταξη και η δεύτερη στην θεμελιώδη σημασιολογία.

Για την παραγωγή του θεολογικού μετα-κειμένου επιλέχθηκε ως κύρια πηγή μελέτης το Πατερικό ερμηνευτικό κείμενο του Αγ. Ιωάννου του Χρυσοστόμου² με τίτλο «*Εἰς τὴν παραβολὴν περὶ τοῦ ἀσώτου*» (PG 59, σσ. 515-522)³. Επιπροσθέτως, χρησιμοποιήθηκαν άλλα δύο κείμενα, το πρώτο είναι η ερμηνεία του Αγ. Νεόφυτου του Εγκλείστου (Οικονόμου, 2010, σσ. 262–271) και το δεύτερο είναι πιο γενικό και αφορά το έργο του Αγ. Νικολάου του Βελιμίροβιτς (2014), για τα σύμβολα και τα σημεία στην Ορθόδοξη Θεολογία.

Δεδομένα ανάλυσης: Μετα-σημειωτικό τετράγωνο

Για ευνόητους λόγους, σ' αυτό το άρθρο, δεν είναι δυνατόν να παρουσιαστούν λεπτομερώς όλα τα δεδομένα της ανάλυσης. Γι' αυτό επιλέξαμε να αναφερθούμε στο σημειωτικό τετράγωνο (βλ. Εικόνα 3) το οποίο αναδεικνύει τις βαθιές αξιακές δομές του θεολογικού μετα-κειμένου, και το οποίο αποτελεί την κατακλείδα όλων των σημειωτικών αναλύσεων που πραγματοποιήθηκαν (σημασιολογικών και αφηγηματικών). Ας τονίσουμε πάλι, ότι το σημειωτικό τετράγωνο είναι μία αφηρημένη αναπαράσταση η οποία παράγεται με συστηματικό τρόπο και φανερώνει τις δομές σημασίας του μετα-κειμένου της αφήγησης της παραβολής του ασώτου υιού.

Συνεπώς από τα δεδομένα της ανάλυσης συνάγεται ότι βασικός σκοπός της θεολογικής αφήγησης είναι η περιγραφή του τρόπου με τον οποίον οι πτωτικοί άνθρωποι επιχειρούν να αποκτήσουν την ελευθερία τους, με άλλα λόγια την σωτηρία τους. Οι άνθρωποι έχουν δύο επιλογές στο πλαίσιο της ελευθερίας τους είτε να υπακούσουν τον Θεό είτε να υποταχθούν στα πονηρά πνεύματα. Επομένως το βασικό αντιθετικό ζεύγος της αφήγησης είναι: υπακοή στον Πατέρα-Θεό vs υποταγή στους δαίμονες (S1 vs S2). Οι όροι του αντιθετικού αυτού ζεύγους έχουν ένα κοινό σημασιολογικό στοιχείο, την "υπακοη-ότητα", η οποία εκδηλώνεται με αντιθετική μορφή.

² Ο Αγ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος θεωρείται ένας από τους βασικότερους Πατερικούς ερμηνευτές για την παραβολή του ασώτου υιού (Οικονόμου, 2010, σ. 298).

³ Το κείμενο είναι άμεσα διαθέσιμο στο διαδίκτυο από το Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας, το οποίο επιτρέπει την ελεύθερη χρήση του υλικού με αναφορά στην πηγή προέλευσής του. Διαθέσιμο στο: <http://orthodoxfathers.com/logos/paravolin-peri-tou-asotou>

Το πολύτιμο αντικείμενο αξίας των ανθρώπων, η ελευθερία⁴, επίσης παίρνει στο κείμενο την μορφή της αντιφατικής δομής: *υπακοή στον Πατέρα-Θεό vs ακρασία παθών* (S_1 vs \bar{S}_1). Αυτό το αντιφατικό ζεύγος εικονοποιείται, από την μία με την ζωή εντός της Εκκλησίας, από την άλλη με την ζωή σε τόπο δαιμόνων. Η φυγή των ανθρώπων από την Εκκλησία δημιουργεί ένα ακόμη αντιφατικό ζεύγος: *υποταγή στους δαίμονες vs εξομολόγηση* (S_2 vs \bar{S}_2). Συνεπώς, από τα δύο αυτά αντιφατικά ζεύγη προκύπτει το αντιθετικό ζεύγος: *υπακοή στον Πατέρα-Θεό vs υποταγή στους δαίμονες* (S_1 vs S_2)⁵.

Για να δούμε αν τελικά ισχύουν οι προηγούμενες αντιθέσεις, θα πρέπει να πραγματοποιηθεί ο έλεγχος των συναπαγωγόμενων όρων. Το αποτέλεσμα του ελέγχου είναι θετικό, διότι: η *εξομολόγηση* (\bar{S}_2) συνεπάγεται την *υπακοή στον Πατέρα-Θεό* (S_1) και η *υπακοή στον Πατέρα-Θεό* (S_1) προϋποθέτει την *εξομολόγηση-μετάνοια* (\bar{S}_2), καθώς επίσης η *ακρασία παθών* (\bar{S}_1) προϋποθέτει την *υποταγή στους δαίμονες* (S_2) και η *υποταγή στους δαίμονες* (S_2) συνεπάγεται την *ακρασία παθών* (\bar{S}_1). Επομένως, οι εσωτερικοί όροι $S_1 - S_2 - \bar{S}_1 - \bar{S}_2$ παράγουν το σημειωτικό τετράγωνο πρώτου επιπέδου.

Επίσης, μπορούμε να παράγουμε και το σημειωτικό τετράγωνο του δεύτερου επιπέδου (βλ. Σχήμα 4.32, εξωτερικό τετράγωνο). Οι όροι που βρίσκονται στην αριστερή πλευρά του τετραγώνου, η *υπακοή στον Πατέρα-Θεό* (S_1) και η *εξομολόγηση* (\bar{S}_2), οδηγούν στην κατάσταση της *αγιότητας*, η οποία σχετίζεται με την παρουσία της *Χάρης του Θεού* αλλά και την *νηστεία του ανθρώπου*⁶. Από την άλλη, οι όροι στην δεξιά πλευρά, η *υποταγή στους δαίμονες* (S_2) και η *ακρασία παθών* (\bar{S}_1), οδηγούν στην κατάσταση της *δαιμονικότητας*, η οποία σχετίζεται με την *απουσία της Χάρης του Θεού* και την *μη νηστεία*. Επιπροσθέτως, οι πάνω όροι του τετραγώνου, *υπακοή στον Πατέρα-Θεό* (S_1) και *υποταγή στους δαίμονες* (S_2), δημιουργούν την κατάσταση του *συμβιβασμού* που εκδηλώνεται με την θυσία του Υιού του Θεού.

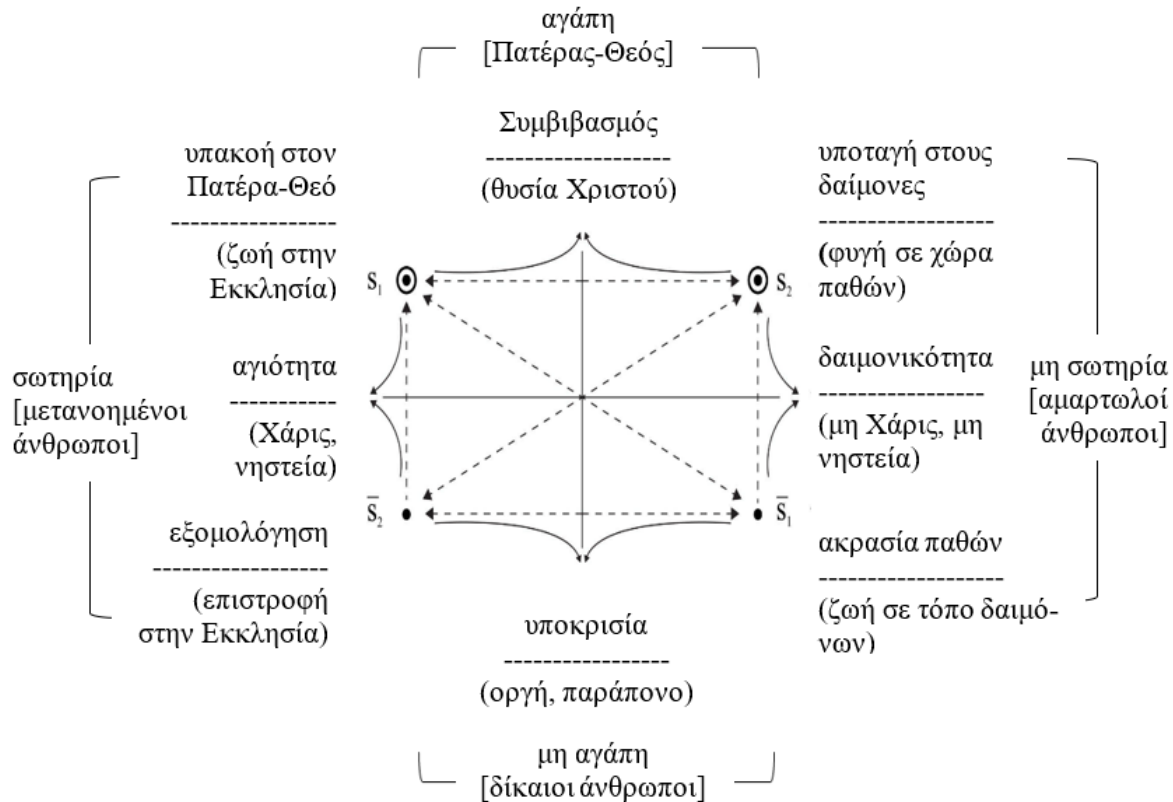
Από θεολογική άποψη, ο συμβιβασμός αυτός είναι το εναλλακτικό σχέδιο του Θεού-Πατέρα. Αφού οι άνθρωποι δεν μπόρεσαν να εφαρμόσουν το κατά ευδοκία θέλημά Του, που είναι η υπακοή στις εντολές του (ο Αδάμ και η Εύα παράκουσαν τον Θεό), τότε ο Θεός βάζει σε εφαρμογή ένα δεύτερο σχέδιο και στέλνει τον Υιό Του στον Σταυρό. Έτσι ο

⁴ Η ελεύθερη βούληση και η νόηση του ανθρώπου αποτελούν, σύμφωνα με την Ορθόδοξη διδασκαλία, το κατ' εικόνα του Θεού. Από την άλλη, η καλή χρήση του αυτεξουσίου είναι η δυνατότητα του κατ' ομοίωσιν (βλ. σχετικά: Μητσόπουλος, 2001, σ. 70).

⁵ Ας σημειωθεί ότι η γενικότερη έννοια πίσω από το αντιθετικό ζεύγος *υπακοή στον Πατέρα-Θεό vs υποταγή στους δαίμονες* είναι το αντιθετικό ζεύγος *αμαρτία vs αρετή*.

⁶ Ο Αγ. Νεόφυτος ο Έγκλειστος προσπαθεί στην ομιλία του να δείξει ότι «η νηστεία δεν είναι αυτοσκοπός, αλλά το μέσο που οδηγεί στον σκοπό, δηλ. τη σωτηρία του ανθρώπου» (Οικονόμου, 2010, σ. 291). Ας σημειωθεί ακόμη, ότι ο Οικονόμου (2010, σ. 285) συμπεραίνει πως ο Αγ. Νεόφυτος ο Έγκλειστος προβάλλει δύο βασικά μηνύματα στην παραβολή του ασώτου υιού, την μετάνοια και την νηστεία.

Σταυρός γίνεται το μέσο, για την απελευθέρωση των ανθρώπων από την υποταγή στους δαίμονες⁷.

Εικόνα 3. Σημειωτικό τετράγωνο του θεολογικού μετα-κειμένου

Οι κάτω όροι του τετραγώνου, η *εξομολόγηση* (\bar{s}_2) σε συνδυασμό με την *ακρασία των παθών* (\bar{s}_1), δημιουργούν την κατάσταση του *φθόνου*, η οποία εκδηλώνεται με την οργή και το παράπονο των δικαίων ανθρώπων. Η "εξομολόγηση", δηλαδή η αποκάλυψη του κρυφού παραπόνου των δικαίων ανθρώπων, η οποία εκφράζεται με άκρατο τρόπο δείχνει το πάθος της υποκρισίας.

Επιπλέον στην Εικόνα 3 κάτω από τους όρους που συνθέτουν τα θέματα (πάνω γραμμή του κλάσματος) του σημειωτικού τετραγώνου τοποθετήσαμε και την αντίστοιχη απεικονισποίησή τους (κάτω γραμμή του κλάσματος). Επίσης, στο εξωτερικό χώρο του τετραγώνου τοποθετήθηκαν οι ερμηνείες των βαθιών αξιών του μετα-κειμένου (μεγάλες

⁷ Σύμφωνα με την ορθόδοξη διδασκαλία, το έργο των δαιμόνων είναι να αντιστρατεύονται στο θέλημα του Θεού και μάλιστα προς την εν Χριστώ σωτηρία των ανθρώπων. Για το λόγο αυτό προσπαθούν να παρασύρουν τους ανθρώπους μακριά από το θέλημα του Θεού (Μητσόπουλος, 2001, σ. 68).

εξωτερικές αγκύλες), οι οποίες συνδέονται με τα δρώντα πρόσωπα της θεολογικής αφήγησης.

Κατά συνέπεια, ο αριστερός κάθετος άξονας σχετίζεται με την αξία του κειμένου, την *σωτηρία* των ανθρώπων, η οποία έχει θετική φόρτιση στο κείμενο και συνδέεται άμεσα με την *μετάνοια-εξομολόγηση* των αμαρτωλών ανθρώπων, την *χάρη του Θεού* και την *υπακοή σε Αυτόν*. Αυτό σημαίνει ότι η σωτηρία του ανθρώπου προϋποθέτει την συνεργία του Θεού και του ανθρώπου⁸.

Από την άλλη, ο δεξιός κάθετος άξονας σχετίζεται με την *μη σωτηρία* των ανθρώπων, η οποία έχει σαφώς αρνητική φόρτιση. Η μη σωτηρία συνδέεται με την *αμετανοησία-ακρασία παθών* των αμαρτωλών ανθρώπων, την *μη Χάρις* και την *υποταγή στους δαίμονες*. Ο πάνω οριζόντιος άξονας αναφέρεται στο πρόσωπο του Πατέρα-Θεού και σχετίζεται με την αξία της *αγάπης*. Τέλος, ο κάτω οριζόντιος άξονας προβάλλει τον *φθόνο* ως μια αρνητική φορτισμένη αξία, η οποία παραπέμπει στην συμπεριφορά του δικαίων ανθρώπων που υστερούν στην αρετή της αγάπης.

Συμπεράσματα

Με βάση την σημασιολογική ανάλυση που πραγματοποιήθηκε μπορούμε στην παρούσα ενότητα να αναφερθούμε σε ορισμένα βασικά συμπεράσματά της. Συγκεκριμένα οι λέξεις που επιλέγονται και ο τρόπος που αρθρώνονται αυτές στο βιβλικό αφήγημα παράγουν μια κυριολεκτική σημασία, η οποία όμως ακολουθεί συγκεκριμένες αρχές διατύπωσης μιας ιδεολογίας, στην πραγματικότητα της ιδεολογίας του ίδιου του κειμένου. Πρόκειται για την Ορθόδοξη Χριστιανική διδασκαλία. Ειδικότερα, οι συνδηλωτικές δομές του θεολογικού μετα-κείμενο είναι γεμάτες από αναφορές σε ένα ευρύ φάσμα θεμάτων: χριστολογικά (ενανθρώπιση του Υιού και Λόγου του Θεού), κοσμολογικά (θεία πρόνοια), ανθρωπολογικά (ψυχή, σώμα, ελευθερία του ανθρώπου, κατ' εικόνα, καθ' ομοίωσιν), θεολογικά (πίστη και γνώση του Θεού, ιδιώματα του Θεού), εκκλησιολογικά (Εκκλησία), μυστηριολογικά (εξομολόγηση, Θεία Ευχαριστία, βάπτισμα) και σωτηριολογικά (θεία Χάρις, πίστη, αγαθά έργα, μυστηριακή ζωή). Επίσης, ένα ακόμη γενικό συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι η Εκκλησία (η επίγεια οικογένεια) αποτελεί ένα θεμελιώδες θετικό διαχρονικό πρότυπο.

Επιπροσθέτως, από το σημειωτικό τετράγωνο μπορούμε να εξάγουμε τέσσερις δυναμικές στάσεις-συμπεριφορές που παράγει η παραβολή του ασώτου υιού ως εξής:

$$(1) \text{ Αγιότητα} = S_1 \text{ (υπακοή στον Πατέρα-Θεό)} + \bar{S}_2 \text{ (εξομολόγηση)}$$

⁸ Εντούτοις η συνέργεια του ανθρώπου έγκειται στην ελεύθερη επιλογή του να μετανοεί και να υπακούει τον Πατέρα-Θεό. Είναι αλήθεια ότι «στη συνείδηση της Εκκλησίας η χάρη του Θεού και η ελευθερία του ανθρώπου αποτελούν τους δύο θεμελιώδεις παράγοντες της σωτηρίας» (Τσελεγγίδης, 2002, σ. 13).

- (2) Δαιμονικότητα = S_2 (υποταγή στους δαίμονες) + \bar{S}_1 (ακρασία παθών)
- (3) Συμβιβασμός = S_1 (υπακοή στο Πατέρα-Θεό) + S_2 (υποταγή στους δαίμονες)
- (4) Φθόνος = \bar{S}_2 (εξομολόγηση) + \bar{S}_1 (ακρασία παθών)

Συγκεφαλαιωτικά, αξίζει να σημειωθεί ότι η προτεινόμενη μεθοδολογία επιτυγχάνει με συστηματικό τρόπο την ανάδειξη των ποικίλων μηνυμάτων του παραβολικού μετα-αφηγήματος. Αλλά το πιο σημαντικό είναι ότι παρέχει την δυνατότητα μίας συστηματικής συγκριτικής ανάλυσης των δομών της παραβολής (λ.χ. αξιακών, ιδεολογικών, αφηγηματικών), που βρίσκονται και στα δύο διακριτά επίπεδα νοήματός της (διδασκτικό και θεολογικό).

Τέλος, θα ήταν μεγάλη παράλειψη να μην αναφερθούμε σε ένα γεγονός, το οποίο προκαλεί ιδιαίτερη εντύπωση και αφορά το βάθος των λόγων της παραβολής του ασώτου υιού. Αν και εκ πρώτης όψεως, η παραβολή του ασώτου υιού φαίνεται αρκετά απλή, εντούτοις κρύβει πλούτο νοημάτων –ως θεόπνευστος λόγος– του οποίου η ερμηνευτική δυναμική είναι ανυπολόγιστη και αυτό είναι το μυστήριο των λόγων της Αγίας Γραφής.

Βιβλιογραφία

- Αγ. Ιωάννου του Χρυσοστόμου (PG 59). *Εἰς τὴν παραβολὴν περὶ τοῦ ἀσώτου*, σσ. 515-522.
- Αγ. Νικόλαος Βελμίροβιτς. (2014). *Ομιλίες και μελέτη για τα σύμβολα και τα σημεία*. Θεσσαλονίκη: Ορθόδοξος Κυψέλη.
- Aichele, G. (1997). *Sign, text, scripture: Semiotics and the Bible*. Sheffield: Sheffield Academic Press.
- Boklund-Lagopoulou, K. M. (1984). The life of Saint Alexius: Structure and function of a medieval popular narrative. *Semiotica*, 49(3/4), 243–281. <https://doi.org/10.1515/semi.1984.49.3-4.243>
- Coclici, A. E. (2012). A semiotic perspective on the biblical parable. In A. Gafton, S. Guia, & I. Milica (Eds.), *Lucrările Conferinței Naționale Text și discurs religios* (Vol. 4, pp. 177–190). Iași: Editura Universității.
- Davis, C. R. (1988). Structural analysis of Jesus' narrative parables: A conservative approach. *Grace Theological Journal*, 9, 191–204.
- Downing, C. L. (2012). *Changing signs of truth: A christian introduction to the semiotics of communication*. Illinois: InterVarsity Press.
- Eco, U. (2003). *Εμπειρίες μετάφρασης: Λέγοντας σχεδόν το ίδιο* (Ε. Καλλιφατίδη, Trans.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Geninasca, J. (1978). *Signs and parables: Semiotics and gospel texts* (C. Phillips, Trans.). Eugene, Oregon: Pickwick Publications.
- Greimas, A. J. (1984). *Structural semantics: An attempt at a method* (D. McDowell, R. Schleifer, & A. Velie, Trans.). Lincoln: University of Nebraska Press.

- Greimas, A. J. (1987). *On meaning: Selected writings in semiotic theory* (P. J. Perron & F. H. Collins, Trans.). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Greimas, A. J. (1990). *Narrative semiotics and cognitive discourses*. London: Pinter.
- Greimas, A. J. (2005). *Δομική σημασιολογία: Αναζήτηση μεθόδου*. Αθήνα: Πατάκης.
- Greimas, A. J., & Courtes, J. (1982). *Semiotics and language: An analytical dictionary* (T. A. Sebeok, Ed.). Indiana University Press.
- Hodgson, R. (2007). Semiotics and Bible translation. *Semiotica*, 2007(163), 163–185. <https://doi.org/10.1515/SEM.2007.010>
- Καραβιδόπουλος, Ι. (1962). Παραβολή. Στο *Θρησκευτική και ηθική εγκυκλοπαίδεια* (τ. 10, σσ. 19–22). Αθήνα: Αθ. Μαρτίνοσ.
- Λαγόπουλος, Α.-Φ., & Μπόκλουντ-Λαγοπούλου, Κ.-Μ. (2016). *Θεωρία σημειωτικής: Η παράδοση του Ferdinand de Saussure*. Αθήνα: Πατάκης.
- Μητσόπουλος, Ν. Ε. (2001). *Θέματα Ορθόδοξου δογματικής θεολογίας: Πανεπιστημιακά παραδόσεις δογματικής*. Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Μπόκλουντ-Λαγοπούλου, Κ.-Μ. (1980). Δομές συνειρμικής σημασίας και ανάλυση λογοτεχνικών κειμένων. *Σημειωτική και κοινωνία*, 207–223. Αθήνα: Οδυσσεάσ.
- Μπόκλουντ-Λαγοπούλου, Κ.-Μ. (1983). Τι είναι η σημειωτική; *Διαβάζω (αφιέρωμα στη Σημειολογία)*, 71, 15–23.
- Οικονόμου, Χ. Κ. (2010). *Ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος: Προσωπικότητα, συγγράμματα και ερμηνευτικές προσεγγίσεις*. Πάφος: Ιερά Μονή Αγίου Νεοφύτου.
- Παπαδημητρίου, Κ. (2004). *Γλώσσα και ερμηνεία της Καινής Διαθήκης: Γλωσσολογικές και θεολογικές ερμηνευτικές δοκιμές*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Παπαδημητρίου, Κ. (2012). *Βιβλικά σημαίνοντα και σημαινόμενα*. Θεσσαλονίκη: Πουρνάρας.
- Παπαδημητρίου, Κ. (2018). *Προς Γαλάτας. Ο καινούργιος λαός του Θεού. Κοινωνιογλωσσολογική ερμηνευτική προσέγγιση*. Θεσσαλονίκη: Ostracon Publishing.
- Παπαδόπουλος, Σ. Γ. (1997). *Θεολογία και γλώσσα: Εμπειρική θεολογία-συμβατική γλώσσα* (2ο έκδ.). Αθήνα: Εκδόσεις Παρουσία.
- Patte, D. (1976). Structural analysis of the parable of the prodigal son: Toward a method. In D. Patte (Ed.), *Semiology and Parables: An Exploration of the Possibilities Offered by Structuralism for Exegesis* (Vol. 9, pp. 71–149). Pittsburgh, Pennsylvania: The Pickwick Press.
- Safran Naveh, G. (2000). Chassidic parables: Two kinds of faith. In *Biblical Parables and Their Modern Re-creations: From 'Apples of Gold in Silver Settings' to 'Imperial Messages'* (pp. 107–119). Albany, New York: State University of New York Press.
- Soler, J. (1997). The semiotics of food in the Bible. In C. Counihan & P. Van Esterik (Eds.), *Food and culture: A reader* (pp. 55–66). New York: Routledge.
- Τρεμπέλας, Π. Ν. (1992). *Εγκυκλοπαίδεια της Θεολογίας. Πανεπιστημιακά παραδόσεις αναθεωρηθείσαι* (τ. 3). Αθήνα: Ο Σωτήρ.
- Τσελεγγίδης, Δ. Ι. (2002). *Χάρη και ελευθερία κατά την πατερική παράδοση του ΙΔ' αιώνα: Συμβολή στη σωτηριολογία της Ορθόδοξης Εκκλησίας*. Θεσσαλονίκη: Πουρνάρας.

Χρήστου, Π. Κ. (1987). *Ελληνική πατρολογία*. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός οίκος Το Βυζάντιον Ελευθερίου Γ. Μερετάκη.

Βιογραφικό σημείωμα

Η Δήμητρα Σαρακατσιάνου είναι υποψήφια διδάκτωρ στο Τμήμα Εφαρμοσμένης Πληροφορικής του Πανεπιστημίου Μακεδονίας. Αυτή είναι πληροφορικός και κάτοχος δύο μεταπτυχιακών διπλωμάτων: (1) Μ.Α. στην Σημειωτική, Πολιτισμό και Επικοινωνία (2) Μ.Sc. στην Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση με ειδίκευση στην Πληροφορική και τις Νέες Τεχνολογίες στην Εκπαίδευση. Το συγγραφικό της έργο περιλαμβάνει: 1 κεφάλαιο σε συλλογικό τόμο, 23 άρθρα σε πρακτικά συνεδρίων ή και περιοδικά, καθώς επίσης και 7 ανακοινώσεις σε συνέδρια. Είναι επίσης συγγραφέας δυο βραβευμένων εργασιών/άρθρων (1η και 2η θέση).

Τα τρέχοντα ερευνητικά της ενδιαφέροντα επικεντρώνονται στην επιστημονική περιοχή της σημειωτικής, καθώς επίσης και της διαχείρισης γνώσης με έμφαση στην οντολογική ανάλυση και στις βάσεις δεδομένων. Επιπλέον, ασχολείται με τις εφαρμογές των Τ.Π.Ε. στην εκπαίδευση, τα εκπαιδευτικά λογισμικά και εργαλεία, τον πληροφοριακό γραμματισμό, αλλά και γενικότερα ενδιαφέρεται για τις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες με εστίαση στην επεξεργασία, διαχείριση και ανάλυση θεολογικών δεδομένων με σύγχρονες τεχνολογικές και σημειωτικές μεθοδολογίες.